

SYNOPSIS VAN HET HOORCOLLEGE OVER MENSENRECHTEN

Hoofdstuk 1: Filosofie van de mensenrechten, door Paul Cliteur

In deze serie zijn twee colleges van Cliteur opgenomen: het college *De filosofie van mensenrechten* en *'Mijn' god botst met 'jouw' vrijheid*. In het eerste college schetst Cliteur wat de specifieke aard is van mensenrechten, in het tweede college behandelt hij de (vermeende) spanning tussen vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst. Daarbij gaat hij in het bijzonder in op de tegenwoordig veel gehoorde opvatting dat de vrijheid van godsdienst grenzen zou stellen aan de vrijheid van meningsuiting. Deze opvatting wordt door Cliteur bestreden. De vrijheid van godsdienst is de vrijheid om een godsdienstige opvatting te belijden, niet de vrijheid een ander op te leggen dat godsdiensten niet bekritiseerd zouden mogen worden.

Aanbevolen literatuur

Bij het eerste college

Paul Cliteur, *De filosofie van mensenrechten*, Ars Aequi, Nijmegen, 1999. Paul Cliteur en Hans-Martien ten Napel, red., *Rechten, plichten, deugden*, Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2003.

Bij het tweede college:

Labuschagne, red., *Religie als bron van sociale cohesie in de democratische rechtsstaat?*, Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2004.

Paul Cliteur, *Moreel Esperanto*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 2007.

Over Paul Cliteur

Prof. dr. Paul Cliteur is als hoogleraar encyclopedie van de rechtswetenschap verbonden aan de Universiteit van Leiden. Hij publiceerde onder andere: *Moreel Esperanto* (36 druk 2007), *De filosofie van mensenrechten* (2e druk 1999), *Moderne papoea's* (2e druk 2002), *Tegen de decadentie* (2e druk 2004), *God houdt niet van vrijzinnigheid* (2004).

Hoofdstuk 2: Ontwikkelingen van 1948 tot heden: het juridische kader, door Bart Stapert

In 1948 werd in de Verenigde Naties (VN) de basis gelegd voor de internationale bescherming van mensenrechten met de totstandkoming van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM).

Na de UVRM werd het internationaal juridisch kader verder uitgewerkt in twee verdragen: het Verdrag inzake Burger- en Politieke Rechten en het Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, beide uit 1966 en in werking getreden in 1976. In deze twee aparte verdragen weerspiegelde zich de tijdgeest: de Koude Oorlog. Westerse landen legden nadruk op het belang van het eerste, de communistische staten op het belang van het tweede verdrag.

Naast de twee algemene mensenrechtenverdragen zijn er de afgelopen decennia internationale verdragen ontwikkeld die juridische bescherming bieden tegen bepaalde schendingen (zoals racisme, foltering en 'verdwijning') of die zekere groepen beschermen (zoals vrouwen en kinderen). Bovendien kennen de meeste verdragen toezichtmechanismen en klachtprocedures. Maar het internationale beschermingssysteem is nog niet af. Onderhandelingen over een individueel klachtrechtmechanisme inzake schendingen van economische, sociale of culturele rechten zijn anno 2007 nog steeds gaande in de VN, terwijl een zelfde procedure voor burger- en politieke rechten al lang bestaat.

De internationale bescherming van mensenrechten kent ook regionale elementen. Zo bestaat er binnen de Raad van Europa (een internationale organisatie waarvan 47 staten lid zijn) een Europees Hof voor de

Rechten van de Mens, dat jaarlijks honderden bindende uitspraken doet in geschillen tussen staten en burgers (of andere personen binnen de rechtsmacht van een staat).

Aanbevolen literatuur

Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origin, Drafting and Intent*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999.
Henry J. Steiner, Philip Alston, Ryan Goodman, *Human Rights in Context: Law, Politics and Morals* (3rd ed.), Oxford University Press, Oxford, 2007.

Over Bart Stapert

Bart Stapert, voorzitter van Amnesty International Nederland, is advocaat bij Böhler, Franken Koppe Wijngaarde te Amsterdam. Hij studeerde juridische bestuurswetenschappen in Groningen en behaalde een juris Doctor-diploma aan Loyola University School of Law in New Orleans (VS). Hij is oprichter van het St. Thomas Community Law Center in New Orleans. In 2001 ontving hij een eredoctoraat in de rechten van de Universiteit Utrecht.

Hoofdstuk 3: Mensenrechten in de internationale betrekkingen, door Lars van Troost

De filosoof Alisdair MacIntyre betoogde in *After Virtue* (1981) dat mensenrechten, zoals verwoord in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM), niet bestaan. Zij zouden slechts hersenspinsels zijn. Jeremy Bentham (1748 -1832) uitte eerder vergelijkbare kritiek: 'natuurlijke rechten' zijn onzin en 'natuurlijke en onvervreembare rechten' onzin op stelten. Hoe wij dit soort kritiek ook beoordelen, tegenwoordig geven mensenrechten (schendingen) aanleiding tot internationaal handelen van staten, soms zelfs tot gewapend ingrijpen (Operation Allied Force, 1999).

In analyses van de realistische school in de internationale betrekkingen wordt de rol van mensenrechten geminimaliseerd. In die opvatting zijn mensenrechten hooguit een ornament of een public relations-instrument, maar geen werkelijke reden voor statelijk handelen. De echte reden komt altijd voort uit nauw gedefinieerd eigenbelang. Sommigen, zoals George Kennan (1904 - 2005) menen zelfs dat mensenrechten helemaal uit het interstatelijk discours verbannen moeten worden.

De (klassiek) realistische opvatting van internationale betrekkingen (met scheiding van binnenlands en buitenlands beleid van staten en niet-inmenging in interne aangelegenheden als centrale elementen) past niet op de hedendaagse werkelijkheid. Voor veel staten is een stabiele internationale rechtsorde van groot belang. Een stabiele internationale orde vraagt om stabiele nationale orden. Daarvoor is de bevordering van mensenrechten van belang die daarmee meer zijn dan een ornament in de internationale betrekkingen.

Aanbevolen literatuur

Peter Baehr, Monique Castermans-Holleman, *The Role of Human Rights in Foreign Relations Policy*, 3rd ed., Palgrave, 2004. Simon Caney, *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2005.

Over Lars van Troost

Lars van Troost is hoofd Externe Betrekkingen bij Amnesty International Nederland, waar hij eerder o.a. werkte als hoofd Vluchtelingen en coördinator Politieke Zaken. In 1998 was hij adjunct-delegatieleider van Amnesty International bij de diplomatieke conferentie in Rome ter oprichting van een internationaal strafhof.

Hoofdstuk 4: De doodstraf, door Bart Stapert

Veel landen kennen nog steeds de doodstraf, terwijl er voldoende rationele argumenten tegen de doodstraf lijken te zijn. De doodstraf is een schending van het recht op leven en van het recht op vrijwaring van wrede, onmenselijke en vernederende behandeling. Europa is al bijna geheel een doodstrafvrije zone. Wereldwijd heeft een meerderheid van de staten de doodstraf afgeschaft. Daar staat tegenover dat in 2006 wereldwijd ten minste 1591 executies voorkwamen. Zo'n zestig landen en 38 van de 50 staten in de VS hanteren nog steeds de doodstraf.

Waarom houden de voorstanders vast aan de doodstraf? De volgende argumenten worden vaak gebruikt: (i) de doodstraf is het enige effectieve middel om deze misdadiger te beletten in herhaling te vervallen en (ii) de slachtoffers en nabestaanden willen genoegdoening. Maar de doodstraf is niet het enige effectieve middel en slachtoffers en nabestaanden willen wel genoegdoening, maar, zo laat onderzoek zien, niet per se in de vorm van een executie.

Er is dus ruimte voor discussie. Maar tegenstanders van de doodstraf winnen de discussie niet met theoretische of internationaal-juridische argumenten. Het is belangrijk om te kijken naar de vraag: wie krijgt eigenlijk de doodstraf? En voor welke delicten? In China niet alleen voor halsmisdrijven, ook voor fraude. En altijd worden minderheden extra zwaar getroffen door de doodstraf. Ten slotte, in elk juridisch systeem worden fouten gemaakt en onschuldigen veroordeeld. De doodstraf is een onomkeerbare straf. Zo'n straf past niet in een feilbaar systeem.

Aanbevolen literatuur

Roger Hood, *The Death Penalty: A World-wide Perspective* (3rd ed.), Oxford University Press, Oxford 2003

Over Bart Stapert

Zie hoofdstuk 2

Hoofdstuk 5: Vluchtelingen, migranten en mensenrechten, door Eduard Nazarski

Het staat er mooi, in artikel 14 van de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens: iedereen heeft het recht asiel te zoeken en te genieten. Door een groeiend aantal asielzoekers is vanaf het eind van de jaren 80 in heel Europa een tendens zichtbaar tot een meer restrictief asielbeleid. Dat geldt ook voor Nederland. In een zeer hectisch proces met voortdurend politieke en maatschappelijke discussies op het scherp van de snede werd het recht op asiel steeds verder ingeperkt. Steeds opnieuw werden wetten en regels aangescherpt, met als uiteindelijk resultaat een doorgeslagen beleid, waarbij niet meer de problemen van vluchtelingen, maar de problemen van de ontvangende landen centraal staan. Te hopen valt dat de komende jaren onder meer via de verdere ontwikkeling van een gezamenlijk Europees asielbeleid, een zekere normalisering bereikt kan worden.

Aanbevolen literatuur

Dave Eggers, *Wat is de Wat*, Rotschild & Bach, Amsterdam, 2007. Karin Geuijen, *De asielcontroversie. Argumenteren over mensenrechten en nationale belangen*, Dutch University Press, Amsterdam, 2004.

Over Eduard Nazarski

Eduard Nazarski werkte 15 jaar bij Vluchtelingenwerk Nederland, waar hij eerst verantwoordelijk was voor de ondersteuning van vluchtelingen en later voor de beleidsbeïnvloeding. De laatste 6 jaar van zijn dienstverband was hij algemeen directeur van Vluchtelingenwerk. Sinds maart

2006 is hij directeur van Amnesty International, afdeling Nederland. Hij is voorzitter van de European Council on Refugees, een samenwerkingsverband van 78 NGO's in 28 landen in Europa.

Hoofdstuk 6: “Mijn” god botst met “jouw” vrijheid, door Paul Cliteur

Zie hoofdstuk 1

Hoofdstuk 7: Oorlog om vrede af te dwingen?, door Liesbeth Zegveld

Oorlogsrecht een paradoxaal begrip

Oorlogen zijn er altijd geweest, zullen altijd blijven bestaan en zijn niet verboden door Internationaal recht. Oorlogsrecht neemt de oorlog tot uitgangspunt en slechts bepaalde slachtoffers (burgers, gewonden en krijgsgevangenen) worden beschermd, waardoor precieze regels van internationaal humanitair recht noodzakelijk zijn. Twee centrale begrippen weerspiegelen de paradox in het systeem: militaire noodzaak en menselijkheid.

De oorlog tegen het terrorisme

Samen met de Aanvullende Protocolen van 1977 vormen de vier Geneefse Conventies de kern van het oorlogsverdragsrecht. Onder een gewapend conflict wordt grofweg begrepen het gebruik van geweld tussen twee of meer staten (dat is een internationaal gewapend conflict) of het bereiken van een bepaalde grens van geweld tussen een staat en een gewapende groepering, of tussen gewapende groeperingen binnen een staat (dat is een niet-internationaal of intern gewapend conflict).

Strijder of burger?

Het oorlogsrecht valt en staat met het onderscheid tussen verschillende categorieën personen, met als belangrijkste het onderscheid tussen burgers en strijders, dat twee doelen dient. Ten eerste de bescherming van de burgerbevolking tegen vijandelikheden en ten tweede om strijders recht te geven op deelname aan het conflict. Hoewel het oorlogsrecht van toepassing is op zowel reguliere als onregelde troepen, vereist het wel dat de terrorist vecht binnen een duidelijke gezagsstructuur, zich aan dat gezag onderwerpt en zich tijdens de gevechten duidelijk onderscheidt van burgers.

Rechtsmiddelen

Het is vreemd dat de oorlogsslachtoffers geen middelen hebben om het oorlogsrecht af te dwingen, zeker aangezien het belangrijkste doel van dit recht is slachtoffers te beschermen tegen de gevolgen van die oorlog. “A right without a remedy is no right at all” en verdient dus nauwelijks een plek binnen het rechtssysteem. Alleen door het geven van een rechtsmiddel aan de slachtoffers kan geloofwaardigheid gegeven worden aan het systeem.

Aanbevolen literatuur

Frits Kalshoven en Liesbeth Zegveld, *Constraints on the waging of war: an introduction to humanitarian international law*, ICRC, Geneva, 2001 (tekst gratis toegankelijk via www.icrc.org).

Marco Sassóli en Antoine Bouvier, *How does law protect in war*, ICRC, Geneva, 1999.

Leslie C. Green, *Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester (USA), NY, Manchester University Press, 2000.

Over Liesbeth Zegveld

Prof. dr. Liesbeth Zegveld studeerde rechten in Utrecht. Zij promoveerde in 2000 vervolgens in Rotterdam op het proefschrift getiteld “*Armed opposition groups in international law: the quest for accountability*”. In

datzelfde jaar werd ze beëdigd als advocaat en daarnaast is zij sinds september 2006 werkzaam als hoogleraar Internationaal Humanitair Recht in Leiden.

Hoofdstuk 8: Het strafrecht kent geen grenzen meer, door Heikelien Verrijn Stuart

De titel van dit college is door Amnesty International met trefzekerheid gekozen. Sinds de oprichting van het International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, kortweg het Joegoslavië Tribunaal, in 1993 reikt het strafrecht over de landsgrenzen heen. Verdragen die vooral na de Tweede Wereldoorlog zijn tot stand gekomen kregen een strafrechtelijke vertaling en sinds 1993 voor het eerst rechterlijke instituten die voor handhaving zorg dragen.

Het Joegoslavië Tribunaal, en het Rwanda Tribunaal, zijn opgericht onder Hoofdstuk VII van het Handvest van de Verenigde Naties 'tot herstel van de internationale vrede en veiligheid'. En daarmee reiken de tribunalen ook over de grenzen van wat het strafrecht vermag heen. Vrede, veiligheid, conflictoplossing, reparatie van schade, genoegdoening, erkenning van slachtoffers, waarheidsvinding, geschiedschrijving en het einde van de straffeloosheid. De verwachtingen van het strafrecht zijn veel te hoog gespannen. Zeker als genocide is ten laste gelegd is de teleurstelling groot als er geen veroordeling volgt.

Tijdens het Milosevic proces werd duidelijk dat er een verschil is tussen de waarheid van de politiek en de media en die van het strafrecht. We wisten toch al wat Slobodan Milosevic als president van de Serven had gedaan. Echter, documenten, archieven, toespraken en notulen van gesprekken ontbraken, het strafrechtelijk bewijs bleek niet gemakkelijk te leveren.

De paradox: Het internationaal strafrecht heeft de verwachtingen nodig om het eigen bestaan te legitimeren. Tegelijkertijd zijn het die verwachtingen die tot teleurstelling leiden en het vertrouwen in de internationale rechtsorde ondermijnen.

In Den Haag is sinds 1 juli 2002 ook het International Criminal Court aan het werk, dat op dit moment arrestatiebevelen heeft uitstaan tegen verdachten uit Soedan en Oeganda. Twee verdachten uit Kongo zijn reeds gearresteerd.

De internationale oorlogsmisdrijven processen zijn niet meer weg te denken. De kwaliteit is nog lang niet altijd optimaal. Het proces in Bagdad tegen Saddam Hoessein was een gemiste kans.

Na het overwinnaarsrecht van Neurenberg wordt bij het Joegoslavië Tribunaal een serieuze poging gedaan niet door de vervolgingen de politiek - de bombardementen op Kosovo of op Belgrado bijvoorbeeld - te legitimeren, maar individuen van alle partijen bij het conflict aan te spreken, ook de Kroatische volkshelden en de oud-premier van Kosovo die het verzet tegen de Serven had geleid.

Aanbevolen literatuur

www.sense-agency.com

www.justicetribune.com

Over Heikelien Verrijn Stuart

Mr. Heikelien Verrijn Stuart studeerde rechten aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is mede-oprichtervan het Clara Wichmann Instituut, waar zij tot 1992 wetenschappelijk medewerker en eindredacteur van Nemesis, het Tijdschrift over Vrouwen en Recht was. Sinds mei 1996 volgt zij het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag en sinds 1998 ook de ontwikkelingen bij het International Criminal Court voor de NOS. Ook

levert zij met enige regelmaat commentaar voor de VRT en de BBC. Sinds 2004 is zij schrijvend correspondent van International Justice Tribune in Parijs (www.justicetribune.com). Tevens is Heikelien Verriijn Stuart lid van de Adviesraad Internationale Vraagstukken en vice voorzitter van de Commissie Mensenrechten van de AIV.

Hoofdstuk 9: All (wo)men are created equal, door Rikki Holtmaat

De lezing begint met een korte beschouwing over de herkomst van het discriminatieverbod en over de vraag welke belangrijke waarden daarin liggen besloten. Daarna komt aan de orde hoe deze waarden zijn omgezet in concrete rechtsaanspraken van burgers. Dat wil zeggen: welke juridische mogelijkheden hebben mensen om zich te weer te stellen tegen discriminatie? Dat wordt geïllustreerd aan de hand van de strijd voor de gelijke rechten van vrouwen en het verbod om vrouwen te discrimineren. Zijn de middelen die het recht daarvoor biedt wel afdoende? In dat verband komen twee mogelijke modellen van discriminatieverboden aan de orde: de formele juridische norm van het recht op gelijke behandeling op grond van sekse en het meer mensenrechtelijk georiënteerde discriminatieverbod, zoals dat ondermeer is geformuleerd in het VN-Verdrag tot uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (kortweg: het VN-Vrouwenverdrag). Terwijl de eerste benadering de gelijke behandeling centraal stelt, is de mensenrechtelijke benadering niet alleen gebaseerd op gelijkheid als fundamenteel beginsel, maar gaat deze ook terug op andere fundamentele waarden, zoals respect voor de menselijke waardigheid, vrijheid en diversiteit en solidariteit tussen groepen.

Aanbevolen literatuur

Rikki Holtmaat, *Grenzen aan gelijkheid*. Inaugurale Rede Universiteit Leiden, 3 Oktober 2004. Boom juridische Uitgevers, Den Haag, 2004.
Sandra Fredman, *Discrimination Law* (Clarendon law series), Oxford University Press, Oxford, 2002.

Over Rikki Holtmaat

Prof. mr. Rikki Holtmaat (1952) is hoogleraar Internationaal Non-Discriminatie-recht aan de Universiteit Leiden. Zij heeft jarenlange ervaring op het gebied van de bestrijding van discriminatie door middel van juridische normstellingen, zowel op het niveau van het nationale recht als het recht van de Europese Unie en van Internationale Verdragen op dit terrein.

Hoofdstuk 10: Ook bij u thuis?, door Ineke Boerefijn

Geweld tegen vrouwen is een ernstig en grootschalig probleem, dat lange tijd niet is beschouwd als schending van de rechten van de mens. Mensenrechteninstrumenten beogen bescherming te bieden aan een ieder. Dat betekent dat er rekening mee gehouden moet worden dat de dagelijkse werkelijkheid van vrouwen anders kan zijn dan die van mannen. Zo zijn vrouwen vaker het slachtoffer van huiselijk geweld dan mannen. Bij de uitleg van mensenrechtennormen moeten de 'verhalen van vrouwen' worden meegenomen. Internationale toezichthoudende instanties hebben daarin inmiddels vooruitgang geboekt. Zo is erkend dat het recht op leven in het geding is, als familieleden vrouwen doden omdat zij als vrouw de familie-eer hebben beschadigd door bijvoorbeeld met een man te praten die niet hun broer of hun vader is. Het recht gevrijwaard te zijn van wrede en onmenselijke behandeling is in het geding als een vrouw door haar partner wordt mishandeld, en in ernstige gevallen kan het zelfs om marteling gaan.

Als staten onvoldoende optreden tegen geweld tegen vrouwen, kunnen zij daarvoor op internationaal niveau ter verantwoording worden ge-

roepen. Bij gevallen van geweld in de privé-sfeer is niet altijd eenvoudig vast te stellen of de overheid zich voldoende heeft ingespannen en alle maatregelen heeft getroffen die verwacht konden worden. Internationale instanties hebben die verplichtingen nader ingevuld, zodat duidelijker wordt wat de verplichtingen concreet inhouden.

Aanbevolen literatuur

Ineke Boerefijn, *De blinddoek opzij. Een mensenrechtenbenadering van geweld tegen vrouwen*. Rede in verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op de vierde Opzij wisselleerstoel Macht en Strategie aan de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht op vrijdag 8 december 2006. Maastricht, december 2006.

Yakin Ertürk, *Report of the Special Rapporteur on Violence Against Women, its causes and consequences*, Mission to the Netherlands. VN Doc. A/HRC/4/34/Add.4

Over Ineke Boerefijn

Ineke Boerefijn is als universitair hoofddocent verbonden aan het Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten van de Universiteit Utrecht. Tevens is zij als Opzij hoogleraar verbonden aan het Centrum voor Gender en Diversiteit van de Universiteit Maastricht. Zij publiceert onder meer over het toezicht op de naleving van de rechten van de mens, vooral in het kader van de Verenigde Naties, en over verschillende mensenrechtelijke onderwerpen, waaronder de mensenrechten van vrouwen.

Hoofdstuk 11: Vrijheid versus veiligheid, door Lars van Troost

Staten dienen ook andere belangen dan alleen het eigenbelang. Wat nu als verschillende belangen botsen? Hoe lang houden staten aan mensenrechten vast, als zij vermoeden dat hun veiligheid daarmee in gevaar komt? Hoe 'verschanst' zijn de internationale mensenrechten als het er werkelijk op aan komt? Wij concentreren ons op een variant van deze grote vraag, namelijk: houdt het folterverbod stand ten tijde van terroristische dreiging?

Om verschillende redenen kunnen wij de Verenigde Staten (VS) beschouwen als een land dat claimt het folterverbod na te leven en internationaal te bevorderen. Maar onder (vermeende) terroristische dreiging zocht de VS heil in enge interpretaties van internationale rechtsregels, zowel wat de definitie van 'foltering' betreft, als de reikwijdte van internationale regels. Soortgelijke verschijnselen, maar minder drastisch, zagen we in het Verenigd Koninkrijk (VK).

Zetten staten mensenrechten dus makkelijk opzij, als deze (lijken te) botsen met andere waarden, zoals veiligheid? juist in de VS en het VK zagen we ook een 'tegenbeweging'. Hoewel regeringen en ook wel volksvertegenwoordigers de neiging hebben mensenrechten al te snel te offeren aan (vermeende) veiligheid, zagen we in de afgelopen jaren in genoemde landen dat met name de derde pijler van de staatsmacht, de (hoogste) rechters, met een beroep op 'verschanste' mensenrechten weerstand bood aan de snelle opoffering van diezelfde rechten door regeringen en het tekortschieten van parlementaire controle.

Aanbevolen literatuur

Richard Asby Wilson (red.), *Human Rights in the War on Terror*, Cambridge University Press, 2005

Karen J. Greenberg (red.), *The Torture Debate in America*, Cambridge University Press, 2006

Over Lars van Troost

Zie hoofdstuk 3

Hoofdstuk 12: Hoe verder? De toekomst van mensenrechten, door Bart Stapert

De afgelopen decennia nam de aandacht voor de economische, sociale en culturele mensenrechten (ESC-rechten) duidelijk toe. Dat heeft te maken met globalisering en de rechten-benadering van ontwikkeling. Een verschuiving in actoren, meer specifiek in schenders van mensenrechten, zagen we ook. Aanvankelijk werd uitgegaan van verticale werking: mensenrechten gelden tussen de staat en de burger. Maar met de aanvaarding van horizontale werking (mensenrechten gelden ook voor burgers onderling), kwam een denken op waarin burgers en andere niet-statelijke actoren zoals (multinationale) bedrijven ook schenders van mensenrechten kunnen zijn. Ook aan de kant van de 'handhavers' zijn verschuivingen opgetreden. Er zijn tegenwoordig veel meer niet-gouvernementele organisaties (NGO's) actief dan zestig jaar geleden, de rol van de media is drastisch gewijzigd en 'beroemdheden' spelen ook hier een rol. In de handhaving van mensenrechten is misschien het meest opvallend de internationalisering van het strafrecht. Denk aan de oprichting van een internationaal strafhof en aan de toepassing van universele of buitenteritoriale rechtsmacht door nationale rechters. Maar de belangrijkste ontwikkeling is waarschijnlijk het individueel klachtrecht bij internationale instanties, zoals het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.

Horizontale werking, meer actoren en internationalisering van de handhaving al deze ontwikkelingen wijzen in de richting van toegenomen aanvaarding van de universaliteit van mensenrechten. En toch is juist universaliteit één van de (blijvende) uitdagingen voor de toekomst. Want altijd weer wordt de vraag gesteld of mensenrechten niet cultuurgebonden zijn. Een tweede uitdaging: zijn mensenrechten absoluut? De afgelopen jaren hebben we gezien dat zelfs het absolute verbod op marteling ter discussie is gesteld. Ten slotte kan een serieus debat over ESC-rechten, aanleiding worden tot een wereldwijd andere (her)verdeling van middelen. Hoeveel vooruitgang in de bescherming van mensenrechten ook is geboekt, deze uitdagingen wachten in het toekomstige debat over en strijd voor mensenrechten.

Aanbevolen literatuur

D. Bronkhorst, *Encyclopedie van de menselijke waardigheid*, De Geus, Breda, 2007

Over Bart Stapert

Zie hoofdstuk 2